

Stanowisko II-go zastępcy Kom[endant] Obw[odu] ob. „Jura” objąłem ustąpieniu ob. „Oracza”.

I. Na pierwszej odprawie z Kom[endantem] Obw[odu] ob. „Jurem” otrzymałem polecenie kierowania pracą konspiracyjną byłego Obw[odu] 13, a to dlatego, że on nie znał terenu i warunków pracy w powierzonej mi części obwodu. Podczas tej odprawy ob. „Jur” wydał mi następujące rozkazy:

1. Przyciszenie pracy dywersji za wyjątkiem odbijania aresztowanych i walki z z2-zyjacielem w obronie życia oraz likwidowania przechodzących szpicli.
2. Bezwzględnej walki z bandytyzmem w terenie i samowolnym rabunkiem dokonywanym przez naszych ludzi.
3. Usprawnienia wywiadu, łączności i propagandy.
4. Spaleni winni byli wyjechać na zachód lub do Prus. Zainteresowanym miały być wskazane meliny oraz dawane zapomogi doraźne.
5. Zakazał noszenia przy sobie broni i bezcelowej strzelania w terenie.
6. Zabronił używania wódki i brania udziału w zgromadzeniach połączonych z pijatyką. Aparaty samogonowe miały być niszczone w miarę ich wykrywania. Handlarzom wódki towar miał być rekwirowany i niszczone (wylewany na miejscu).
7. W związku z nalotami UB polecił wprowadzić nocne warty wiejskie, zaciemnianie okien, oraz zabronił spalonym nocowania we własnych domach.
8. Żołnierzom AK podczas przeprowadzania akcji, stykając się z ludnością cywilną winni byli zachowywać się poprawnie i grzecznie, by w ten sposób zdobywać zaufanie społeczeństwa i odróżniać się od innych org[anizacji].
9. Polecił, aby w terenach, gdzie melinuje się Insp[ektor] „F” nie przeprowadzać żadnych akcji, aby nie narażać naszego przełożonego na „spalenie”.
10. W związku z obławami polecił uprzedzić naszych ludzi o podstępnych metodach stosowanych przez UBP, mających na celu zniszczenie AK.
11. Celem ułatwienia pracy konsp[iracyjnej] teren został podzielony na 4 Bat[aliony].
12. Wobec tego, że na terenie naszego powiatu PSL nie istnieje, ob. „Jur” przeprowadził rozmowy z wartościowymi jednostkami w terenie i zostały stworzone: powiatowe i gminne jednostki PSL. na czołowe stanowiska zostali wyznaczeni nasi ludzie.
13. Członkom naszej org[anizacji] (w ilości 20) zostało ułatwione wstąpienie do średnich zakładów naukowych oraz udziela im Kom[enda] Obw[odu] pomocy w czasie studiów.

14. Kom[endant] Obw[odu] szczególną uwagę zwrócił na zorganizowanie prasy Obw[odu] i wydawanie jej w większym nakładzie. Do miesiąca stycznia Obw[ód] rozporządzał jednym powielaczem i to niezdatnym do użytku. Staraniem Kom[endant]a Obw[odu] i jego podwładnych zdobyto i kupiono 2 powielacze rotacyjne i jeden powielacz skrzynkowy oraz odszukano źródło nabycia papieru, powielaczowych matryc, siatki powielaczowej i farby. wspomnianych materiałów zrobiono większy z2-s, co pociągało za sobą większe koszty. Ponadto zakupiono jeden szapirograf. W celu podniesienia poziomu wydawnictwa został zorganizowany komitet redakcyjny z osób rozsianych po terenie. Na kupno i wyszukanie drukarni Obw[odu] przeznaczył większą kwotę pieniężną oraz prosił ob. „Oracza”³⁹ i innych, by wyszukali źródło nabycia drukarni. Ob. „Oracz” wspomniał, iż są poważne widoki kupienia drukarni.
15. P[un]kt radiowy został zaopatrzony w nowy odbiornik radiowy kosztem 10000 zł.
16. Usprawniono dział informacyjny przez wyszukanie osób cieszących się zaufaniem, a pracujących w urzędach państwowych i samorządowych, jak posterunki MO, N[arodo-
we] R[ady] Gm[inne] itp. Wspomniane osoby dostarczają nam wiadomości dotyczące spraw nas interesujących.
17. Sprawność łączności została podniesiona przez przydzielenie do niej najlepszych ludzi, oraz zaopatrzenie ich w środki łączności.

Sprawozdanie niniejsze nie obejmuje całokształtu pracy, gdyż ze względu na pacyfikację teren jest niespokojny – warunki pracy są trudne.

II Zastęp[ca] Kom[endant]a Obw[odu]

/-/ „Brzoza”⁴⁰

AIPN 0255/44, k.43- 44, odpis, mps

Ob. „Jerzy”

³⁹ Por./kpt. Franciszek Potyrała „Oracz”, komendant Obwodu AK-AKO Sokółka, od października 1945 r. zastępca, a od drugiej połowy kwietnia 1946 r. inspektor inspektoratu Białystok, przeciwnik ujawnienia Białostockiego Okręgu WiN w 1947 r., zlikwidowany na polecenie p.o. prezesa Okręgu kpt. Józefa Ochmana „Orwida”.

⁴⁰ Ppor. cz.w. Józef Repko “Brzoza”.

Uważam za konieczne zaznaczyć, że ob. „Jur” zasługuje na całkowite zaufanie w swojej pracy dla dobra ogólnego, zawsze podkreślał celowość zarządzeń swoich władz przełożonych, jak [też] wykazał swoją inteligencję w posunięciach zakresu swojej pracy, jak utrzymuje karność w szeregach swoich.

/-/ „Janeczek”⁴¹

AIPN, 0255/44, k. 119, odpis, mps.

11

„Maciejka”⁴²

m.p. dn. 18 III [19]46 r.

„Fikus”⁴³

W związku z czynnościami związanymi z przekazywaniem Obwodu, proszę o zanie.

Wyjaśniam, iż o spotkanie proszę Pana już po raz drugi.

Czołem

„Jur”

AIPN, 0255/44, k. 31, odpis, mps.

12

Por. „Jur”

m.p. dn. 21 III [19]46 r.

Ogród⁴⁴

(drogą służbową)

Na rozkaz z dnia 16 lutego 1946 roku

⁴¹ „Janeczek” – NN.

⁴² „Maciejka” – kryptonim sokólsko – białostockiego Obwodu WiN (uprzednio: „Maria”).

⁴³ „Fikus” – kryptonim inspektoratu „F” (Sokółka – Białystok) w Białostockim Okręgu WiN.

⁴⁴ „Ogród” – kryptonim komendy (zarządu) Białostockiego Okręgu WiN.

Melduję, że dnia 21 marca 1946 r. Obwód „Maciejka” przekazałem ob. „Ziółce”. Protokół zdawczo – odbiorczy podpisałem i przedstawiłem go p. Inspektorowi „F” wraz ze sprawozdaniem kasowym za miesiąc luty i marzec br.

Jednocześnie melduję, że rozkazu nie wykonałem w nakazanym terminie z z-epujących powodów:

- 1) rozkazie Pana Komendanta dowiedziałem się w dn. 5 III [19]46 r. w odległym punkcie od mp. Komendy Obwodu.
- 2) Dostać się do mp. Komendy Obwodu szybko nie mogłem, gdyż teren objęty był pacyfikacją i przebywały tam oddziały kontyngentowe A[rmii] Ż[ymskiego].
- 3) W związku z pacyfikacją nie byłem w stanie prędko zebrać na odprawę członków Kom[andy] O[bwodu], których obecność była konieczna do omówienia spraw dotyczących przekazania obwodu.
- 4) W związku z aresztowaniem adiutanta ob. „Wiktora”⁴⁵ pieniądze i księgi kasowe z- ałem dopiero w dn. 18 bm.

Oslony osobistej nie rozwiązałem, gdyż jestem całkowicie spalony i melinować się mogę tylko z bronią⁴⁶. Proszę Pana Komendanta o pozostawienie mi osłony do czasu ostatecznego załatwienia mej sprawy. Grupę natychmiast rozwiążę po otrzymaniu negatywnej z- wiedzy na moją prośbę.

Kontakt ze mną można będzie nawiązać przez „Maciejkę”

„Jur” por.

AIPN, 0255/44, k. 12, odpis, mps.

13

„Maciejka”

m.p. dn. 21 III 1946 r.

Protokół zdawczo – odbiorczy
Obwodu „Maciejka” Okręgu „Ogród”⁴⁷

Spisany w m.p. przez zdającego ob. „Jura” i przejmującego ob. „Ziółkę”. Ob. „Jur” oświadczył, iż przyjmując w m[iesia]cu października 1945 r. nowopowstały Obwód protokołu

⁴⁵ „Wiktor” – NN.

⁴⁶ Oddziałem osłonowym por. „Jura” dowodził pchor. Stanisław Łanecki „Przelotny”.

⁴⁷ „Ogród” – kryptonim Białostockiego Okręgu WiN.

zdawczo – odbiorczego nie podpisywał, gdyż ob. „Lew”⁴⁸ i ob. „Pokrzywa”⁴⁹ przekazali mu swe obwody ustnie.

Ob. „Jur” zdał, a ob. „Ziółko” przyjął:

JEDNOSTKI.

1. Komenda Obwodu, obsada: I z[astęp]ca i ref[erent] inf[ormacyjny] ob. „Ziółko”, II z[astęp]ca ob. „Brzoza”, ref[erent] BiP ob. „Nallas”, z[astęp]ca ref[erenta] BiP ob. „Świerk”⁵⁰, ref[erent] łącz[ności] ob. „Zemsta”⁵¹, ref[erent] dyw[ersji] ob. „Wir”, adiutant Kom[andanta] Obw[odu] – vacat (dotychczasowy adiutant Kom[andy] Obw[odu] ob. „Wiktor” – aresztowany w dniu 11 II [19]46 r.

2. Oddziały konspiracyjne.

Obwód po reorganizacji mającej na celu scalenie Obw[odu] 13 i 16 składa się z 7 batalionów 3-kompanijnych. Każda kompania ma d[owód]cę i podzielona jest na plutony i drużyny. Przy kompaniach są zorganizowane patrole dywersyjne i ref[erent] inf[ormacyjny].

Bat[alion] „Knieja” d[owód]ca ob. „Sewer”, Bat[alion] „Matecznik” d[owód]ca „Modrzew”, Bat[alion] „Zagajnik” d[owód]ca „Orlewicz”⁵², Bat[alion] „Uroczysko” d[owód]ca ob. „Głaz”⁵³, Bat[alion] „Las” d[owód]ca ob. „Wyrwa”⁵⁴, Bat[alion] „Bór” d[owód]ca ob. „Koncerz”, Bat[alion] „Gaj” d[owód]ca ob. „Jurand”.

Grupa ob. „P-8”⁵⁵ – grupa żołnierzy zupełnie spalonych, melinująca się w terenie z bronią. Stan grupy zmienny.

AKTA

1. Archiwa: a/ Akta i dokumenty b[yłego] Obwodu Nr 13 są przechowywane w metalowej konwi na terenie Bat[alionu] „Knieja”. b/ Akta i dokumenty b[yłego] Obwodu 14 są przechowywane w dwóch punktach: jeden na terenie bat[alionu] „Bór”, drugi punkt znany ob. „Jerzemu” – Inspektorowi „F”. c/ Nowe archiwum schowane jest przez ob. „Teodora”.
2. Akta bieżące. Akta bieżące w 9 kopertach: a/ sprawy różne od Nr 1 do Nr 16 włącznie]. b/ Meldunki sytuacyjne z m[iesią]c XII [19]45 r. i I oraz II [19]46 r. c/ akta w

⁴⁸ Por. Stanisław Malasiński „Lew”.

⁴⁹ „Pokrzywa” – pseudonim okresowo przyjęty przez por./kpt. Franciszka Potyrałę „Oracza” dla zmylenia UB (zob. rozkaz przewodnika Obwodu nr 13 – Sokółka z dnia 25 IX 1945 r.).

⁵⁰ ppor. Stanisław Wierzba „Świerk”.

⁵¹ Ppor. cz.w. Stanisław Olechno „Zemsta”.

⁵² Władysław Kucharewicz „Orlewicz”.

⁵³ Franciszek Wołczek „Głaz”.

⁵⁴ Jan Siedlecki „Wyrwa”, „Pik”.

⁵⁵ Pchor. Leon Suszyński „P-8”.

sprawie NSZ d/ akta w sprawie ob. „Gila” e/ różne notatki od Nr 1 – 11 włącznie] f/ sprawa ob. „Malca” i „Grada” od Nr 1 – 5. g/ instrukcja wyw[ia dopw[ca] i rozkazy. h/ wnioski awansowe od Nr 1 do 12 włącznie]. i/ czarne listy.

SPRZĘT

1. Sprzęt BiP: dwa powielacze rotacyjne, stan dobry, 1 powielacz rotacyjny zepsuty, 1 powielacz skrzynkowy, 1 szapirograf, 1 maszyna do pisania, 500 ark[uszy] kalki szapirograficznej, 20 dkg atramentu szapirograficznego, 1 spinacz automatyczny, 50 arkuszy kalki zwykłej, 22 tys. arkuszy papieru powielaczowego, 500 ark[uszy] bibułki maszynowej.
2. Maszyny do pisania: 1 maszyna w K[omen]dzie Obwodu, sześć maszyn w terenie u poszczególnych dowódców.
3. Punkt podsłuchowo – radiowy, wyposażony w: 1 nowy radiodbiornik czynny i dynamo do ładowania akumulatorów (na punkcie ob. „Hela”).
4. Rowery: 7 rowerów męskich i dwa damskie.
5. Trzy pary noszy sanitarnych i inny materiał med[yczny] znajdujący się na punktach san[itarnych] komp[anii].
6. Pięć punktów żywnościowych przy kompaniach, stan według ksiąg.

KASA

1. dwie księgi kasowe wraz z dowodami.
2. 180 dol[arów] zł[otych] (sto osiemdziesiąt).
w tym 100 dol[arów] zł[otych] (sto) otrzymanych w m[iesią]cu marcu 1946 r. z „Ogrodu”.
390 dol[arów] pap[ierowych] (słownie – trzysta dziewięćdziesiąt dolarów pap[ierowych]) jako zapas gotówki w Obwodzie w walucie „twardej”.
3. 27.870 zł mosk[iewskich] (słownie: dwadzieścia siedem tysięcy osiemset siedemdziesiąt zł[otych] mosk[iewskich]).

MAPY – 2 - map różnych (dwie).

Na tym protokół zakończono, odczytano i podpisano.

Jednostki, akta, sprzęt, kasę, mapy zgodnie z powyższą treścią protokołu przyjmują:

„Ziółko”

Zdał:

14

„Jur”

m.p. dn. 21 III [19]46 r.

„Ogród”

Na podstawie Regulaminu Służby Wewnętrznej cz. II, proszę o przyjęcie mnie do raportu z wyjaśnieniami.

Wszystkie zarzucane mi przestępstwa są oparte jedynie na donosach wpływających z niechęci osobistej, a nie na prawdzie obiektywnej. Jeżeli jako komendant obwodu – człowiek – popełniałem błędy, to obowiązkiem przełożonych było mnie uprzedzić, upomnieć i pouczyć. Przez cały czas nie została mi ani razu zwrócona uwaga, że postępuję niewłaściwie.

Do dnia dzisiejszego nie wiem, jakie popełniłem przestępstwa i za co ukarano mnie.

Nawet w bolszewii odbywają się parodie procesów – mnie osądzono nie mówiąc, czym zawiniłem i nie pytając, co mam na swoją obronę.

Gdy przed rokiem przybywałem na te tereny, zupełnie nie spalony, nie poszedłem tak jak wielu innych „na służbę”, nie wykorzystałem momentu gdy ludzi w wyższym wykształceniu „rząd” po prostu zapraszał dając „dobre korytko”, nie wykorzystywałem tego, że jako wilnianin mogłem wówczas znaleźć protekcję u „możnych demokratycznego świata”.

Nie skorzystałem też z okazji, którą dawał rozkaz zezwalający na wyjazd na zachód, nie rzuciłem pracy, ale twardo stałem przy aktywie AK!

Dzisiaj zupełnie spalony przez pracę w oddziałach i obwodzie (UB zna mój dokładny rysopis, wiedzą w jakim chodzę ubraniu, wyznaczono nagrodę pieniężną za moją głowę), bez dostatecznych dokumentów, ubrania i środków materialnych, zostałem wyrzucony.

Dzisiaj, gdy można powiedzieć, że przetrwałem zimę, a nie było to łatwe i bezpieczne (np. 26 II [19]46 r. w walce zginęło 6-ciu moich dzielnych żołnierzy z osłony, 7 zaś zostało rannych, z czego jeden został wzięty do niewoli)⁵⁶. Gdy nadchodzi wiosna, sezon wzmożonej pracy, jak – który czekałem tej chwili, zostają od czynnej pracy odsunięty.

Proszę zrozumieć moją sytuację i w możliwie szybkim czasie przychylnie załatwić moją sprawę.

⁵⁶ Mowa tu o walce stoczonej przez oddział osłony pchor. „Przelotnego” pod wsią Żuki pow. Białystok, zob. *Opis działania bojowego przeprowadzonego przez 3 kompanię Samodzielnego Batalionu Operacyjnego [KBW] podczas starcia z nowowykrytą bandą „Przelotnego” w rejonie wsi Żuki i Szafranka powiatu białostockiego dnia 26 lutego 1946 r.*, CAW, akta KBW, 2469/10/52, k. 87-89.

W załączeniu przedstawiam krótkie sprawozdanie z mojej jako Komendanta Obwodu działalności i w odpisie sprawozdania niektórych d[owód]ców. Przedstawiając materiał sprawozdawczy mam na celu ułatwienie Panu Komendantowi zorientowanie się w pracy konspiracyjnej Obw[odu] „Maria”.

Jednocześnie melduje, że chociaż za mój wysiłek spotkała mnie nie zasłużona KRZYWDA, pracowałem, pracuję i będę pracował ku chwale OJCZYZNY.

„Jur”

AIPN o255/44, k. 39, mps.

15

„Jur”

m.p. dn. 21 III [19]46 r.

SPRAWOZDANIE

Jako jeden z d[owód]ców Oddziału Rozpoznawczego Komendanta Okręgów Wileńsko – Nowogródzkiego (ORKO), w dn. 16 lipca [19]44 r. zostałem wysłany w daleki patrol z 15 ułanami i w ten sposób uniknąłem rozbrojenia przez bolszewików pod Wilnem i wywiezienia do Kaługi.

6 VII [sic – VIII] po nawiązaniu łączności z siatką Okr[ęgu] Nowogródzkiego zostałem wyznaczony d[owód]cą Rejonu „Dąb” (granice terenu z grubsza: Puszcza Nalibocka, tereny na zach[ód] od Puszczy do kolei Lida – Mołodeczno i rz[eka] Niemen), gdzie z-osłem się ze swoją grupką. Oddział mój, wobec napływu chętnych do partyzantki, powięk-szyłem do 120 ludzi.

Przez cały czas mego pobytu w Rejonie „Dąb”, teren był ustawicznie pacyfikowany przez masy bolszewickie. O rozmiarach pacyfikacji na tamtych terenach mogą powiedzieć tyl-ko ci, którzy byli na Wileńszczyźnie po wypędzeniu Niemców.

W końcu listopada [19]44 r. zostałem wyznaczony zastępcą d[owód]cy 1-go Oddziału Samoobrony czynnej Ziemi Wileńskiej (d[owód]ca ob. „Grom” – „Orlicz”).

Dn. 2 II [19]45 r. oddział nasz we wsi Rowiny, rej. m. Korelicze, woj. nowogródzkie, po kilkugodzinnej walce z bolszewikami w sile około 2000 ludzi, ponosząc dotkliwe straty, wycofał się w rej[on] m. Rudomino k. Wilna. Dzięki zdradzie gros grupy dostał się w ręce

NKWD, m.in. aresztowany został adiutant, por. „Czarny”⁵⁷ – zeznawał na procesie 16 w Moskwie.

W myśl poprzednio otrzymanych rozkazów, w końcu lutego 1945 r., ruszyłem z 7 ludźmi „do Polski”. Po 3 tyg[odniach] podróży saniami, przez puszcze: Rudnicką, Ruską, wzdłuż Kanału Augustowskiego, szczęśliwie przekroczyłem (po starciu z bolszewikami) tzw. „granice”.

W ostatnich dniach marca [19]45 r. nawiązałem kontakt z ob. „Oraczem”, a przez niego z ob. „Jerzym”, Inspektorem „F”. W połowie kwietnia byłem już d[owód]cą samoobrony Insp[ektoratu] „F” i na tym stanowisku pracowałem do m[iesią]ca października [19]45 r.

W m[iesią]cu październiku [19]45 r. zostałem Komendantem Obwodu „Maciejka”.

Obwód mój powstał z połączenia dwu odrębnych, ciężących do różnych ośrodków administracyjno – miejskich - terenów.

Praca po rozkazach zezwalających na wyjazd na zachód naszym ludziom, po ujawnieniu się ob. „Marka”⁵⁸, b[yłego] Kom[andanta] Obw[odu] Nr 14 – była ciężka. Dyscyplina org[anizacyjna] mała. Prasa prawie nie istniała. Sprzętu potrzebnego dla BiP nie było. Stan finansowy Obwodu opłakany – itp.

Dzięki rozkazom wydawanym na piśmie, częstemu kontaktowi osobistemu z d[owód]cami (przez 5 miesięcy byłem w drodze, posuwałem się z osłoną osobistą liczącą około 20 ludzi), udało się mnie i moim współpracownikom:

1. opanować teren,
2. w dużej mierze ukrócić strzelaninę w terenie i afiszowanie się z bronią naszych ludzi,
3. zdobyć jeszcze większe zaufanie i przychylne nastawienie ludności do AK,
4. zmontować pracę i zaopatrzyć BiP w powielacze, papier (51000 arkuszy, z czego wydano 27000 ark[uszy], zapas 22000 ark[uszy], ob. „Oraczowi” dano 20 d[olarów] p[apierowych] na zakup papieru na Śląsku oraz proszono Go, by dla Obwodu nabył małą drukarnię, 1 szapirograf, farbę drukarską itp.

Wydano 26 numerów „Ech Leśnych”, moc ulotek i wiadomości radiowych. Nakład „Ech” wynosił ostatnio 1000 egz[emplarzy] jednorazowo. Pismo nasze wysyłane jest w ¼ nakładu do Obwodu „Fiołek”⁵⁹ i było do dn. 15 XII [19]45 r. wysyłane w ilości 100 egz[emplarzy] na teren grodzieński.

⁵⁷ Janusz Pawilun „Czarny”.

⁵⁸ Ppor. Stanisław Łodko „Marek”, ujawnił się we wrześniu 1945 r., dając – jak można przypuszczać – informacje stanowiące wartość operacyjną dla „resortu”.

⁵⁹ „Fiołek” – Obwód Białystok – miasto.